
SIMON SIMONVIĆ

MOĆ NIJE SREDSTVO, MOĆ JE CILJ

DŽORDŽ ORVEL: „1984”, JUGOSLAVIJA,
BEOGRAD 1968.

O vremenu u kome je nastao Orvelov roman „1984” pisano je i piše se dosta, zahvaljujući izvesnim činjenicama koje su se kao po nekom unapred utvrđenom redosledu desile za poslednjih dvadeset godina, koliko je inače i prošlo od 1948. godine. Sama igra brojeva ili godina „48” i „84”, kojom se Orvel poslužio, prvi je i naš formalni putokaz ka istorijskoj, bolje rečeno društvenoj građi koja je poslužila ne toliko kao osnova koliko kao motiv za ovaj roman. Međutim, sam roman ne bi bio toliko vredan pažnje, niti bi se o njemu toliko govorilo, kao što se to čini u poslednje vreme, da u sebi ne sadrži neko „predviđanje” budućnosti tadanjeg društva. Ono što je za ovaj roman još od većeg značaja jeste sama činjenica da se tim predviđanjem čovek, i zajednice u kojima čovek živi, upozoravaju time što im se predočuje da način modernog društvenog života, koji je, u izvesnim istorijskim okolnostima, prihvaćen kao važeći, ne vodi neizbežno u društvo kome je čovek tokom svog razvoja težio.

To razbijanje ili „razvejavanje” već uhodane vizije razvoja društva, da je sve što čovek čini nužno podređeno stvaranju boljeg sveta, to upozorenje iznošenjem i priznavanjem jedne nove vizije razvoja društva, koja je u svojoj biti suprotna nadi i koja čak onemogućava bilo kakvu nadu u dalji i nesmetani razvoj ljudskog društva, daje ovom Orvelovom romanu izvestan element negativnosti i to ne u smislu poricanja postojećeg, već je, može se sa priličnom sigurnošću reći, u pitanju negativnost koja je na putu da konačno obezvredi čoveka, da ga uništi. Pošto se, po našem mišljenju, kod Orvela taj proces uništavanja čoveka dešava u negativnoj viziji, o čijem ostvarenju Orvel govori kao o ne tako dalekom, važno je da je sve to u romanu „1984” vizija

---

(mada danas postoje dovoljni razlozi koji nam omogućuju da govorimo o obezvređivanju čoveka kao o nečemu što jeste i što je prisutno u svakodnevnom životu, kroz različite oblike; ali to je drugo pitanje, iako važnije i sudbonosnije od onog prvog), što nam daje za pravo da o ovom romanu govorimo kao o „negativnoj” ili „anti-utopijskoj” viziji budućeg društva, pa i čoveka.

Ako postoje, ili ako se nekim razmišljanjem mogu naći podudarnosti između Orvelove vizije i onoga što danas jeste (uostalom, u svakom književnom delu, u skoro svakom romanu možemo, posrednije ili neposrednije, pronaći „sliku stvarnosti”), samo su znak da je vreme koje nam preostaje, vreme za delanje, bez rasplinitosti i oklevanja. To ne znači da roman „1984” predstavlja svojevrsnu satiru, ili, kako su neki spremni da kažu, iscrpnu kritiku društvene organizacije modernog sveta. Orvel, pre svega, ne kritikuje, niti nam ukazuje na *drugi put* kojim treba ići, već nas, svojom „negativnom” vizijom, samo upozorava da postoje velike mogućnosti da društvo, iz racionalnih ili iracionalnih razloga i pobuda, krene jednim putem koji bi brzo i „lako” doveo do čovekovog uništenja.

Sama, pak, „negativna” ili „anti” utopija novija je pojava, tako da Orvel, sem Zamjatina, nije imao nekog značajnijeg prethodnika. Doduše, uz nešto slobodnije tumačenje, možemo govoriti o Kafki kao o jednom „negativnom” vizionaru pre Orvela. Jozef K. je u „Procesu” optužen, osuđen i pogubljen od neke njemu nevidljive sile, koja je nešto kasnije konkretizovana dobivši svoje objavne oblike u nacizmu i staljinizmu. Nije se, dakle, moralo dugo čekati da bi se Kafkina „ukleta” proročanstva obistinila.

Orvel je 1948. godine, kada je pisao svoj roman, imao pred za sobom ono što je Kafka imao pred sobom. Ali, kao da mu to nije bilo „dovoljno”, već je otišao korak dalje ispisujući svoja „predviđanja”, toliko surova i zloslutna da se njihov čitalac nalazi u neprestanoj neverici da je tako nešto čovek mogao da „zamišlja”.

Šta je zapravo to što nas u ovom romanu toliko zbunjuje i plaši?

Prva stvar koju susrećemo jeste podela zemlje na tri velike države: Okeanija (gde se zbiva radnja romana), Istazija i Evroazija. Uvek su dve od njih u savezu protiv treće, s tim što se ovaj odnos neprekidno menja. Uostalom, jedna od parola, koje inače obilato srećemo u ovom romanu, glasi: RAT JE MIR. Glavni junak ne može da se seti ni jednog doba u kome njegova zemlja nije vodila rat, čija je suština u „uništavanju, ne toliko ljudskih života koliko proizvoda ljudskog rada”.

Organizacija Države bukvalno je zastrašujuća, moglo bi se reći monstruozna. Celokupni aparat državne vlasti sačinjavaju četiri ministarstva: Ministarstvo istine (bavi se informacijama, zabavom, prosvetom i kulturom), Ministarstvo mira (bavi se ratom), Ministarstvo ljubavi (održava zakon i javni poredak) i Ministarstvo obilja (odgovara za privredne poslove).

Na čelu Države nalazi se Veliki Brat, tačnije njegov kult. Veliki Brat je „ruho u kome se Partija prikazuje svetu. Njegova funkcija je da bude žiža u koju će se sticati ljubav, strah i poštovanje, dakle osećanja koja se lakše mogu imati prema jedinki nego prema organizaciji. Ispod Velikog Brata dolazi Uža Partija, čije je članstvo ograničeno na šest miliona, ili nešto manje od dva odsto stanovništva Okeanije. Ispod Uže dolazi Šira Partija, koja se, ako za Užu kažemo da je mozak države, može opravdano uporediti s rukama. Ispod nje dolaze zaglupljene mase koje po običaju nazivamo „prolima“, i koje sačinjavaju oko 85 odsto stanovništva“ (str. 191).

Partija je neuništiva, besmrtna, jer smrt jedinke nije smrt, i ima dva osnovna cilja: ubiti nekoliko stotina miliona ljudi za nekoliko sekundi, i uništiti svaku mogućnost nezavisnog mišljenja, odnosno saznati, protiv njegove volje, šta i kako misli jedno ljudsko biće. Ovaj drugi cilj od presudnog je značaja za nesmetano postojanje Države. Kao jedan od načina za njegovo ostvarivanje koristi se *Policija misli*. Na svakom mestu ugrađeni su *telekrani*-prislušni aparati pomoću kojih Država vrši potpunu kontrolu nad životom svakog svog podanika. *Policija misli* može se uključiti u svaki telekran kad god to zaželi, i u mogućnosti je da neprekidno nadzire svakoga. „Moralo se živeti — i živelo se, po navici koja je prerasla u instinkt — pretpostavljajući da se svaki zvuk čuo i, sem u mraku, svaki pokret video“.

U Državi su svi špijuni, čak i deca kojoj se odatle priznanje za uspešno špijuniranje svojih roditelja. Hapšenja se vrše samo noću, bez ikakvih optužbi i suđenja. Ljudi jednostavno nestaju, imena im se brišu iz evidencije, svaki im se trag brižljivo uklanja, i njihovo je nekadašnje postojanje poreknuto, a potom zaboravljeno. Čovek je uništen, „ispario“, kako to, kao uobičajena reč, stoji u romanu „1984“. Sve je učinjeno da se o tome više nikada ne govori, jer se prošlost menjala i podešavala iz dana u dan, iz minuta u minut. Nikakve greške ne može biti, niti postoje mogućnosti da se one utvrduju i dokazuju.

Svaki podanik ove Države mora da bude ideološki ispravan, a to znači da uopšte ne misli, da bude potpuno nesvestan, da iznad svega voli neslobodu koja mu je nametnuta. Tako i nije

čudo što druga po važnosti parola glasi: SLOBODA JE ROPSTVO. Čovek je „feler u tkanini“, „mrlja koju treba izbrisati“. Junak romana, izvesni Winston Smit, koji još nastoji da se održi kao čovek, i da se tako i ponaša, zbog čega biva proglašen za jeretika i kao takav fizički i psihički mučen do iznemoglosti, dobija poruku od jednog rukovodioca Partije: „Ti si poslednji čovek. Ti si zatočenik ljudskog duha“. Od njega, kao i od svakog drugog člana Partije, zahtevaju se ne samo ispravne misli nego i ispravni instinkti.

I ovaj zatočenik ljudskog duha bori se protiv Partije, „protiv beskonačne sadašnjosti u kojoj Partija ima uvek pravo“, koja je neuništiva, sve-moćna i koja želi moć jedino i isključivo radi same moći, ne nad stvarima, već nad ljudima. „Moć nije sredstvo, moć je cilj“, uzvikuje jedna ličnost.

Sve je u romanu dovedeno do usijanja, svaka pomisao na promenu postojećeg biva otkrivena, a zatim najstrože kažnjena (čak je dat opis načina i postupka kažnjavanja, koji nas podseća na najsirovije periode u istoriji). Ispravan je samo onaj podanik koji čini sve da bi se što više smanjile ljudske slobode. Mogućnosti za otpor ne postoje, a „špijuniranje, izdaje, hapšenja, mučenja, pogubljenja, nestajanja neće nikad prestati“.

Govoreći i o nadi, Orvel kaže da je, ako je uopšte ima, treba tražiti među *proli*ma. To pripadnici „zanemarene mase“ čine najveći deo stanovništva, ali je Partija smatrala kako su proli po prirodi niža bića i da se moraju držati u pokornosti kao životinje. Od njih je zato tražen samo izvestan primitivni patriotizam (nije bilo poželjno da imaju čvrste političke poglede) da bi ih na taj način Partija privolela na duže radno vreme, i na razne poteškoće kojih je bilo na pretek (uglavnom u materijalnom pogledu, jer svet u Okeaniji živi u velikoj oskudici zbog čega su sledovanja stalno smanjena). Dakle, samo proli i životinje imaju pravo da žive slobodno.

Sva ova Orvelova upozorenja na strahovito moćni državno-birokratski aparat koji potpuno lako uništava i degradira čoveka, potkrepljena su, na neki način, i činjenicama iz stvarnosti. Totalitarizam, sve češće prisustvo dogme u modernom životu, to najbolje potvrđuju. Manipulisanje čovekom pomoću raznih ideologija i njihova izopačavanja i te kako su danas moguća i ostvarljiva. To nam jedino potvrđuje savremenost i životni značaj Orvelovih upozorenja u romanu »1984«, koji smo nazvali »negativnom« ili »anti« utopijom.